

Ο ΝΟΥΜΑΣ

ΧΡΟΝΙΑ ΙΔ'.-φύλ. 4 * ΑΘΗΝΑ, ΣΑΒΑΤΟ, 27 ΤΟΥ ΦΕΒΡΑΡΙΟΥ 1916 * ΑΡΙΘΜΟΣ 585

ΕΝΑΣ ΛΑΟΣ ΥΨΩΝΕΤΑΙ ΑΜΑ ΔΕΙΞΗ
ΠΩΣ ΔΕ ΦΟΒΑΤΑΙ ΤΗΝ ΑΛΗΘΕΙΑ
ΨΥΧΑΡΗΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΡΗΝΗ Η ΑΘΗΝΑΙΑ. Πέρα από τη ζωή.
ΑΔΚΗΣ ΘΡΥΛΟΣ. 'Ο πρωτομάστορας. (Συνέχεια).
ΜΥΡΤΙΩΤΙΣΑ. 'Απλώθηκε το χιόνι.—Στή φιλενάδα μου Μ.
ΜΟΥΣΙΚΟΦΙΛΗ. 'Από τη συναυλία της; Μέλπως Λογοθέτη.
Γ. ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ. Κριτικό περιβόλι.
ΠΟΡΙΩΤΗΣ. 'Η Κριτική του «Νουμά».
ΣΑΙΣΙΠΗΡ 'Ο 'Οθέλλος (Τέλος).
ΝΕΑ ΒΙΒΛΙΑ.—Η ΚΟΙΝΗ ΓΝΩΜΗ.— ΧΩΡΙΣ ΓΡΑΜ-
ΜΑΤΟΣΗΜΟ.

ΚΡΙΤΙΚΟ ΠΕΡΙΒΟΛΙ

PRO DOMO MEA

Ναι, είν' αλήθεια! και δέν τώκαμα για να παίξω, αλλά μ' ελο μου τό σοβαρό: Στο αντίτυπο του «Κόκκινου Βράχου» που έστειλα για τόν κριτικό του «Νουμά», τόν έποιούδηποτε, — άλλο από κείνο που χάρισα χωριστά, προσωπικά, για τό φίλο μου Ταγκόπουλο, — έγραφα: «Στόν αισθητικώς άγριάνθρωπο που θά βρίση κι' αυτό τό έργο μου έπως ελα μου...» Και να που δέν είχα καθόλου άδικο! Γιατί κι' ε «Κόκκινος Βράχος», στο «Νουμά», βριστήκε άπαράλλαχτα έπως ελα μου. 'Η μή δέν εινε βρισιά να γράφονται για ένα έλληνικό ρομάντσο που χάλασε κόσμο, — χωρίς καμμιά υπερβολή, — δέκα μόνο άράδες με φιλά: στήν τελευταία σελίδα, που οι πέντε μάλιστα άπ' αυτές λένε, πώς «άλλα πρεσβεύω ως συγγραφέας και άλλα γράφω ως κριτικός», — όρισμός τάχα του Ξενοπούλισμου, — και πώς συχνά «καταιδάζω τά έργα μου από τό επίπεδο τής τέχνης, για να τούς εξασφαλίζω περισσότερες παράστασις στο θέατρο ή περισσότερους άγοραστές στα βιβλιοπωλεία;»

Παρακαλώ μονάχα τό φίλο μου Ταγκόπουλο να συλλογισθή, να φαντασθή, τί κοσμοχαλασιά, τί νταβατοδρι θάκανε ο «Νουμάς», αν κανένας από τούς δικούς του, — δύσκολο λιγάκι, — αλλά μπορεί τελοςπάντων να τό υποθέση για μιá στιγμή, — έδγαζ' ένα ρομάντσο σαν τόν «Κόκκινος Βράχος». Μά τό λίγο-λιγότερο, ένα ολάκαυρο φύλλο θάφιερώνουνταν στον πανηγυρισμό του βιβλίου, που δέν αξιώνεται σήμερα, μόνο και μόνο γιατί εινε δικό μου, παρά δέκ' άράδες με φιλά, στήν τελευταία σελίδα, και τής πέντε ύβριστικές!... 'Αλλά

κι' οι επαινετικές τί τάχα λένε; 'Ορίστε: «'Ο Ξενοπούλος εινε συγγραφέας με ταλέντο και με θέσι διαλεκτή στα νεοελληνικά γράμματα. 'Ο Κόκκινος Βράχος, μιá από τίς μεγάλες του επιτυχίες κι' όχι κι' ή μοναδική». Δηλαδή: Γκράτσια ντε λ' άβίζο! Πάρ' τον στο γάμο σου να σου πη και του χρόνου. Μά, φίλε μου Ταγκόπουλε, άγαπητέ! «συγγραφέας με ταλέντο και με θέση διαλεκτή» εινε ο κ. Α., ο κ. Β., ο κ. Γ., κι' άλλοι ένα σωρό, ένα πλήθος. Να τό λέξω και για τόν άνθρωπο που έγραψ' έναν «Κακό Δρόμο» και μιá «Στέλλα Βιολάντη», για τό συγγραφέα που άπ' τό τίποτα ή τό σχεδόν τίποτα, δημιούργησε στήν 'Ελλάδα Ρομάντσο και Θέατρο, ικανό να διαβάζεται και να βλέπεται με τήν ίδια ευχάριστη από έναν Παλαμά κι' από μιá μοδίστρούλα, και να νομίζης μάλιστα πώς έξοφλεις, πώς είπες πιά δ,τι μπορούσε κανείς να πη στήν περίστασι, — ε, μ' αυτό καταντά βρισιά σαν τής άλλες, και χειρότερη.

'Ετσι, με τόν ίδιο τρόπο, με τόν ίδιο σταυτικό, βρασιτικό, τυπικό κι' ανεπαρκέστατο έπαινο, ή και με εξαστερες κατηγορίες, βριστήκαν ως τώρα στο «Νουμά» ελα μου τό έργα, και τά φιλολογικά, και τά θεατρικά. Κι' από τόν Ταγκόπουλο, κι' από τόν Ψυχάρη, κι' από τόν άνωνυμο «Κριτικό του Νουμά», κι' από τόν Παρορίτη, κι' από τόν 'Ερμονα, — μολοντί αυτός δοκίμασε κάποτε να κάμη μιá εξαίρεση κι' όνόμασε τήν «'Αναθρεπτή» μου διαμάντι τής φιλολογίας μας, που εινε επιτέλους κάτι τί, — κι' από τόν Παλαμά, κι' από τόν Κατζόπουλο, κι' από τόν Ποριώτη, κι' άπ' έποιον άλλον ψυχαρικό καταπαίαστηκε μ' έργο μου 'ς αυτή τήν έφημερίδα. Στόν ίδιο καιρό, οι ίδιοι άνθρωποι: άνέβαζαν ως τόν έβδομο ουρανό άλλα φιλολογικά ή θεατρικά έργα, που μπροστά στα δικά μου, — καλλιτεχνικώς δέν εινε κομπασμός συνειθισμένης έγωπάθειας, εινε άπόλυτη αλήθεια αυτό που λέω, — ένας εύσυνειδητος κριτικός, άπληρέαστος από Σχολές κι' από κόμματα, θα δισταζε να τά ονομάση και μέτρια.

'Ομολογώ, πώς αυτό τό πράγμα με κάνει, σαν άνθρωπο, και να ζηλεύω, — γιατί όχι; — και να θυμώνω. και να πικραίνουμαι. 'Αλλά πολύ περισσότερα μ' άγανακτεί σαν ένα άδικο, που γίνεται όχι πιά σε μένα. μονάχα σε μένα, αλλά στή Φιλολογία μας γενικά. Δέν εινε δά και τόσο πολλές οι αξιόλογες έργασίες που γίνονται 'ς αυτή, για να παραδλέπεται έτσι, και να υποβιάζεται, από ένα κέντρο σαν τό «Νουμά», μιá από τής σημαντικώτερες, και ίσως-ίσως, στή σημερινή μας δημιουργική πεζογραφία, ή σημαντικώτερη. Δέν ξέρω, αν αυτό που γυρεύω εινε λογικό, βολετό ή πολύ, π ά ρ α π ο λ ύ

άνθρώπινο· ἤθελα ὅμως, στὸν κύκλο μας τουλάχιστο, — καὶ δὲν ἐννοῶ τώρα τὸν ψυχαρικό, ἀλλὰ τὸν πλατύτερο κύκλο τῶν ἀνθρώπων τῆς πέννας, ποῦ μὲ μικρές, π ο λ ὺ μ ι κ ρ ἔ ς δ ι α φ ο ρ ἔ ς, κυνηγοῦμε τὸ ἴδιο Ἰδανικό, — ἤθελα νάχουν ἔλοι τῆ δική μου δικαιοσύνη, τῆ δική μου εὐλακρίνεια κ' ἀφοβία. Κι' ὅπως ἐγὼ δὲ διστασα ποτέ μου, ἀκόμα κ' ἐνάντια στὸ ἀτομικό μου συμφέρο, νὰ κηρύξω, νὰ βροντοφωνήσω τὸ Καλό, ὅπου κι' ἂν τὸ βρῆκα, καὶ στὸν πιὸ ἀσπονδο ἀκόμα ἐχθρό μου, ἔτσι ἤθελα νάκιναν κι' οἱ ἄλλοι γιὰ μένα, ἔτσι κι' ἂν μὲ θεωροῦν ἀκόμα γι' ἐχθρό ἀσπονδο...

Γιατὶ λέω μὲ τὸ νοῦ μου: τί σχέση μπορεί νάχη μὲ τὴ δημιουργική μου ἐργασία, μὲ τὸ ταλέντο μου, μὲ τὴ θέση ποῦ μοῦ ἀνήκει στὴ σημερινή φιλολογία, ἡ κριτική ποῦ ἔκαμα τοῦ ψυχαρισμοῦ; Ἡ κατὰ τί μπορεί νὰ μ' ἐλαττώνη, σὰ συγγραφέα, σὰ διηγηματογράφο, σὰ δραματοῦργό, ἡ ἀποστροφή μου, ἡ ἀπὸ πεποίθησῆ ἀποστροφή μου γιὰ κάποιες ὑπερβολές, — ἔτσι τίς εἶπα πάντα, ἔτσι τίς λέω καὶ τώρα, — στὴν καλλιέργεια καὶ στὴ διαμόρφωση τῆς ζωντανῆς μας γλώσσας; Καὶ γιατί, ἐκεῖνος ποῦ χρωστᾷ νὰ μοῦ δώσῃ ὅ,τι μοῦ ἀνήκει, πρέπει πρῶτα νὰ μ' ἀναγκάσῃ νὰ παραδέχομαι, νὰ λέω καὶ νὰ γράφω αἴ σ Τ η μ α, ἀ σ Τ ἔ ν ε ι α, Φ τ ῶ μ α (*), π λ η Χ τ ι κ ὸ, ἀ κ α λ α ἰ σ τ η σ ἰ α, καὶ ἄλλα τέτια, ποῦ δὲ μάρετσον, καὶ δὲν τὰ βρίσκω σωστά, καὶ δὲ μοῦ φαίνονται οὔτε κἂν ἀναγκαῖα; Ἡ λογοτεχνία λοιπόν, τὸ ρομάντισο, τὸ εἰρηγῆμα, τὸ δράμα, ἡ κωμῆδια, εἶνε μόνο Γραμματική. Κι' ὅποιος τενεκὲς γράφει ἄ θ ρ ω π ο ς, γ ε γ ο ν ὸ τ ο, π ρ α μ μ ἄ τ ο υ, εἶν' ἔξοχος, μεγάλος καὶ θαυμαστός, ἐνῶ κι' ὁ ἀξιώτερος, ἄμω γράφει ἄ ν θ ρ ω π ο ς, γ ε γ ο ν ὸ ς, π ρ ἄ γ μ α τ ο ς, ἔτσι κι' ἂν ἔχει λάθος 'σαυτά, εἶνε μονάχα, ἀπλοῦστατα, ξερά, κάποιος «συγγραφέας μὲ ταλέντο καὶ μὲ θέση διαλεκτῆ»; . . . Νὰ τί δὲ χωρεῖ ὁ νοῦς μου, νὰ τί δὲ θὰ παραδεχθῶ ποτέ μου, γιὰ ἔλο τὸν κόσμο! Καὶ νὰ γιατί, ἔλοι οἱ ψυχαρικοί ποῦ μ' ἔκριναν ὡς τώρα στὸ «Νουμά» — ἡ κι' ἄλλοι, — μοῦ φαίνεται πῶς δὲν ἔχουν τὴ δικαιοσύνη, τὴν εὐλακρίνεια καὶ τὴν ἀφοβία τῆ δική μου. (**)

* *

Ὅα μὲ πῆ κανένας: Κι' ἂν αὐτὴ εἶνε εἶνε ἀληθινὰ ἡ πεποίθησή τους; Ἄν ἔχουν πραγματικῶς τὴν ἰδέα,

(*) Ὁ φίλος Ταγκόπουλος μοῦ εἶπε πῶς τὸ Φ τ ῶ μ α ὁ Ψυχάρης τὸ ἔ ξ α ἰ ρ ε ἰ. Στά: Ρόδα καὶ Μῆλα, σὲ μιὰ ὑποσημείωση, λέει ὅτι πρέπει νὰ γράφουμε Πτώμα. Πολὺ καλά, τὸ παραδέχομαι. Ἐγὼ ὅμως ἐξαιρῶ κι' ἄλλα πολλά. Αὐτὸ εἶνε ὄλο! Οὔτε εἶπα πῶς ὁ Ψυχάρης γράφει Φ τ ῶ μ α. Ἐφερα ἓνα παράδειγμα ἀπὸ λέξη ποῦ δὲ μπαίνει στὴν ψυχαρική «ὁμοιομορφία». Δὲν ἤξερα ἢ δὲ θυμῆθηκα τὴ σημασία ποῦ τὴν ἐξαιρεῖ. Ἄν τὴν ἤξερα, θὰ ἔβραξα μιὰ λέξη ἄλλη. Κ' εἶνε τόσο πολλὲ; αὐτὲς, ποῦ δὲ μάρεσει νὰ τίς μεταχειρίζομαι ἔτσι ἀλλαγμένες!

Γ. Ε.

(**) Τὸν Πάλλη τὸν ἐξαιρῶ. Ἐπίσης καὶ τὸν Ἐφταλιώτη.

Γ. Ε.

πῶς τὰ ρομάντισα σου. τὰ διηγήματά σου, τὰ δράματά σου, δὲν ἀξίζουσιν ὅσον ἐκεῖνα τᾶλλα, ποῦ εἶδες τόσες φορές νὰ ὑπερπαινοῦν; — Ψέμματα! Ψέμματα! Ψέμματα Εἶμαι βεβαίωτατος γιὰ τὸ ἀντίθετο. Μερικοὶ ἀπ' αὐτοὺς μπορεί νὰ εἶνε «αισθητικῶς ἀγριάνθρωποι»: οἱ περισσότεροι ὅμως νοιώθουν πολὺ καλά ἀπὸ Τέχνη κ' εἶνε σὲ θέση νὰ ξέρουν καλλίτερά μου πόσο ἀκριβῶς ζυγιάζει τὸ Ἔργο τοῦ καθενός. Καὶ γιὰ παράδειγμα, θὰ φέρω τώρα τὸν πιὸ ἀξιο καὶ τὸν πιὸ μεγάλο ἀπ' ἔλους: τὸν Κωστή Παλαμά.

Λοιπόν, κατὰ τὸν Κωστή Παλαμά, ποιὲς νομίζετε πῶς εἶνε σήμερα ὁ πρῶτος ρωμιός, πεζογράφος, διηγηματογράφος, μυθιστοριογράφος καὶ δραματικός; Ὁ κ. Α; ὁ κ. Β; κάποιος τελοσπάντων ἀπ' αὐτοὺς ποῦ ἀνέβασε μὲ τίς κριτικὲς του στὰ μεσοῦρανα; Ἐχετε λάθος. Κατὰ τὸν Κωστή Παλαμά, πρῶτος εἶνε ὁ Ξενοπόουλος. Γι' αὐτὸ εἶμαι ἔτσι βέβαιος, ὅπως σᾶς βλέπω καὶ μὲ βλέπετε. Τὸ ξέρω, τὸ κατέχω, τὸ εἶδα μὲ τὰ μάτια μου. Καὶ θὰ σᾶς πῶ. Γιὰ χρόνια, σχεδὸν κάθε μέρα, πήγαινα στὸ σπίτι τοῦ Παλαμά. Γιατὶ τὰχαποῦσα τόσο πολὺ, ποῦ δὲν τὸ ξεχώριζ' ἀπὸ τὸ δικό μου. Ἐνα βράδυ, ἔτυχε νὰ πάω καὶ νὰ μῶ ἴσια στὸ γραφεῖο τοῦ ποιητῆ. Τὸν βρῆκα σὲ μιὰ θέση, σὲ μιὰ κατάσταση, ἀπερίγραπτη. Ἦταν τόσο συγκινημένος ποῦ μόλις μπορούσε νὰ μοῦ μιλή. Τὰ μάτια του ἔμωξ ἔλαμπαν ἀπὸ χαρὰ, ἀπὸ ἀγαλλίαση, καὶ τὸ πρόσωπό του, μεταμορφωμένο, ἐκστατικό, ὅσον ὑπερκόσμιο, φωτιστεφανωμένο, μαρτυροῦσε πῶς εἶχ' αἰσθανθῆ, καὶ τὴν αἰσθάνονταν ἀκόμα, μιὰ μεγάλη ἀπόλαυση, μιὰ βαθεῖα εὐτυχία . . .

— Ἀφισέ με, καίμενε . . . μὲ ψιθύρισε, χωρὶς καλὰ-καλὰ νὰ τὸν ρωτήσω. Αὐτὴ τὴ στιγμή, ἔτσι τέλειωσα τὸν «Κακὸ Ἄρομο» σου . . . Εἶνε περιττὸ νὰ σοῦ πῶ τίποτα γιὰ τὴν ἐντύπωσί μου. . . Μὲ βλέπεις . . .

Ναί, τὸν ἔβλεπα . . . Κ' ἦταν ἡ πρώτη φορὰ ποῦ τὸν ἔβλεπα ἔτσι, ἂν καί, καθὼς σᾶς εἶπα, γιὰ χρόνια, πήγαινα στὸ σπίτι του κάθε μέρα. Πολλὲς φορές τὸν βρῆκα νὰ διαβάξῃ βιβλίον, καὶ νὰ φαίνεται μάλιστα κ' εὐχαριστημένος. Ὅρκίζομαι ὅμως, πῶς τὴν εὐχαρίστηση, τὴ συγκίνηση, τὴν ἐνθουσιασμό, τὴν ἐκσταση, ποῦ εἶδα κείνο τὸ βράδυ στὸν ἀγαπημένο μου Παλαμά, καμμὶ ἄλλη φορὰ δὲν τὰ εἶδα!

Ἄλλο: Προσκάλεσα κάποτε τὸν ποιητὴ νὰ ἔλθῃ στὸ Δημοτικὸ νὰ ἰδῇ τὴ «Φωτεινὴ Σάντρα». Ἦταν μιὰ τελευταία παράσταση τῆς Κυβέλης, ποῦ ἔφευγε, σχεδὸν πανηγυρική. Ὁλ' ἡ Βασιλικὴ Οἰκογένεια, πέρα-πέρα, καὶ τὸ θέατρο γεμάτο ἀπὸ πάνω ὡς κάτω. Ἦμουν μὲ τοὺς δικούς μου 'ς ἓνα θεωρεῖο, δίπλα 'ς ἐκεῖνο ποῦ εἶχαν δώσει στὸν Παλαμά, ποῦ ἦταν κι' αὐτὲς μὲ τοὺς δικούς του. Δὲν τὸν ἔβλεπα ὅμως, γιατί καθόμου στὸ βάθος. Μόνο στὸ τέλος, ὅσον ἔπεσε ἡ αὐλαία, μπήκα μιὰ στιγμή στὸ θεωρεῖό του γιὰ νὰ τὸν εὐχαριστήσω ποῦ μοῦκαμε τὴν τιμὴ νὰ ἔλθῃ καὶ νὰ τὸν ἀποχαιρετήσω. . . Ἦ, δὲν θὰ ξεχάσω ποτέ τὸ θέαμα ποῦ εἶδα κείμеса: ἔμωξ Παλαμά κατάχλωμο, κατασυντριμμένο, τρεμουλιαστό, βουτηγμένο στὰ δάκρυά του, ἀνίκανο,

δχι πιά νά μιλήσῃ, ἀλλά καί νά σηκωθῆ ἔπ' τῆ θέσῃ του, γιά νά φύγῃ... Ἄφωτος, μούπιασε τὸ χέρι καί μού τῶσφιξε, κλαίγοντας ἀκόμα. Κ' ὕστερα, σά συνήλθε λιγάκι, μού εἶπε :

« Τὸ ἔργο σου, φίλε μου, εἶνε ἔξοχο, ἔξοχο, ἔξοχο! (ἔτσι, τρεῖς φορές). «Ἐκεῖνο ποῦ θέλει νά πῆ, τὸ λέει στήν ἐντέλεια».

Κι' ἄλλες φορές μούτυχε νά ἰδῶ τὸν Παλαμᾶ στό θέατρο, ἴς ἄλλα ἔργα, ποτὲ ἕμως μὲ τέτοια ἐντύπωση στό τέλος. Ἄλλά,—κι' αὐτὸ μού φαίνεται ἀκόμα πιὸ σπουδαῖο,—καί κανέ ναν ἄλλο θεατῆ τῆς «Φωτεινῆς Σάντρη», σοφὸν ἢ ἀπλὸν ἄνθρωπο, δὲν εἶδα ποτὲ μου νά πάθῃ αὐτὸ ποῦ ἔπαθε ὁ μέγας μας ποιητής.

Ἔρχομαι τώρα στό κυριώτερο. Γιατί αὐτὰ ἐπιτέλους ὁ Παλαμᾶς μπορεί, — ὁ λόγος τὸ λέει, — νά πῆ πῶς δὲν τὰ θυμάται, ἢ πῶς δὲν τὸν ἔκαμε νά κλάψῃ τὸ ἔργο μου παρὰ τὸ καίξιμο τῆς Κυδέλης, ἢ πῶς δὲν ἔχει καμμιά σημασία ἔταν ἓνα ἔργο σὲ φέρνει καί κλαίς,—κι' ἄς εἶνε ἡ ἥρωῖδα του «δημιούργημα πλαστικὸ καί δραματικόν», ὅπως τῶγραφε ὁ ἴδιος ὁ Παλαμᾶς γιά τὴ Φωτεινὴ Σάντρη. Ναι, μὰ τὸ ἄλλο ποῦ θὰ σὰς πῶ τώρα, δὲν ἐπιδέχεται οὔτε διάφευση, οὔτε ἀμφισβήτησι, οὔτε ἀμφιβολία. Εἶνε ἓνα ντοκουμέντο. Λοιπόν, ἔταν ὁ Κωστῆς Παλαμᾶς, ὁ μέγας μας ποιητής, ἐδιάβασε τὸ ρομάντο μου «Ἐρως Ἐσταυρωμένος», αἰσθάνθηκε τόσο μεγάλη συγκίνηση, ὥστε σπρώχθηκε νά γράψῃ ἓνα ποίημα, ἐν' ἀπὸ τὰ ωραιότερά του μάλιστα ποιήματα, τὰ πιὸ ἐμπνευσμένα κι' ἀληθινά, τὸ περίφημο :

Ψεχὴ τοῦ θρήνου,

Τοῦ μαρτυρίου καί τῆς θυσίας,

Στέλλα Βιολάντη! . . .

Καί τὸ ποίημα αὐτὸ μού τῶστειλε ἀμέσως, χειρόγραφο, στό σπίτι μου, μὲ τὴ σημείωση: «Στὸν κ. Γρηγ. Ξενόπουλο, ἀφοῦ διάβασα τὸν Ἐσταυρωμένον Ἐρωτα». Ρωτῶ: σὲ ποιὸν ἄλλο ρωμιὸ διηγηματογράφου αἰσθάνθηκε τὴν ψυχικὴ ἀνάγκη νά κάμῃ τέτοια τιμὴ, νά ὑψώσῃ τέτοιο βωμό, ὁ μέγας μας ποιητής; Αὐτὸ ἂν δὲν σφάλω, στὴ φιλολογία μας, εἶνε κάτι μοναδικὸ ἀπαρδειγμάτιστο. Ἐρῶ πολλὰ διηγήματα καί ρομάντοσα ποῦ βγήκαν ἀπὸ στίχους ἐνδὲς μεγάλου ποιητῆ; δὲν ξέρω ἕμως κανένα ποίημα,—καί τέτοιο θαυμάσιο, σὰν τὴ «Στέλλα Βιολάντη» τοῦ Παλαμᾶ, — ἐμπνευσμένο ἀπὸ ἓνα διήγημα. Ὁ πεζογράφος, ποῦ μ' ἓνα δημιούργημα τῆς φαντασίας του, κατώρθωσε νά συγκινήσῃ «μέχρις ἐμπνεύσεως» ἓνα μέγαλο ποιητῆ, μπορεί, μὰ τὴν ἀλήθειαν, νά καυχιέται.

Γιά βλους αὐτοὺς τοὺς λόγους, καί γι' ἄλλους, ποῦ δὲν εὐκαιρῶ τώρα νὰ ραδιάσω, ἔχω τὴ βεβαιότητα πῶς μέσα στό νοῦ καί στήν καρδιά τοῦ Κωστῆ Παλαμᾶ, ὁ πρῶτος ρωμιὸς πεζογράφος εἶν' ἐκεῖνος ποῦ ἔγραψε τὸν «Κακὸ Δρόμο», τὸν «Κόκκινο Βράχο», τὴ «Στέλλα Βιολάντη». Καί ἕμως! εἶδατε ποτὲ σὰς νά τὸ γρά-

ψῆ αὐτὸ ποῦθεν ὁ κριτικὸς Παλαμᾶς; Τὸν ἀκούσατε ποτὲ σὰς νά ἐμιλήσῃ γιά ἔργο τοῦ Ξενόπουλου μὲ τὸν ἐνθουσιασμὸ ἐκεῖνο ποῦ εἶδειξε τόσες φορές μιῶντας καί γιά τὸν τελευταῖο ψυχαρικὸ ποιητῆ ἢ πεζογράφου; Μιὰ μικρὴ μόνο μελέτη ποῦ δημοσίευσεν κάποτε γιά μένα στὰ «Παναθήναια» (*)—αὐτὴ δὲ ποῦ ἔβαλα καί γιά πρόλογο στὸν «Κόκκινο Βράχο», — ἂν ἐξετασθῇ σχετικὰ μὲ ἄλλες ποῦ ἔγραψε γι' ἄλλους, καί τοὺς πιὸ κατώτερούς μου, δὲ λέει τίποτα. Ἐκεῖ ποῦ σοῦ φαίνεται πῶς κάτι θὰ πῆ, ἐκεῖ ποῦ τὸ περιμένεις, λὲς καί θυμάται ἀξαφνα κ' ἄτι ἄλλο ποῦ τὸν ἐμποδίζει. Κομπιάζει ὁλοένα. Τὰ μ'πορεῖ, τὰ ἄν, τὰ στοχάζομαί, κι' ὅλα τὰ ἐπιφυλακτικά, δίνουν καί παίρνουν ἐκεῖ μέσα. Μὲ κάχομεταχειρίζεται, μὲ εἰρωνεύεται σὰν ἄνθρωπο καί μὲ ὑποτιμᾷ σὰ συγγραφέα. Ἀκόμα καί γιά νά πῆ πῶς εἶμαι «ἀπὸ τοὺς διαλεχτούς», μεταχειρίζεται ἓνα μ'πορεῖ. Ὁ κριτικὸς δὲ θέλει νά χει εὐθύνη! Κι' αὐτὸ δὲν τὸ παρατήρησα μόνον ἐγώ. Γνωστότατος λόγιος, καί κάθε ἄλλο παρὰ φίλος μου, γράφοντας στό «Νέον Ἄστυ» γιά τὸν «Κόκκινο Βράχο», βρήκε τὴν μελέτη τοῦ Παλαμᾶ πάρα πολὺ αὐστηρή. Ὁ κ. Ρεθεκανάκης στὸ «Ἐθνος» διαμαρτυρήθηκε ἀκόμα ζωηρότερα, λέγοντας πῶς ἀφοῦ ὁ «Κόκκινος Βράχος» εἶνε τὸ τελειότερο ποῦ μπορούσε νά γίνῃ στήν Ἑλλάδα, ὁ Παλαμᾶς, ποῦ ἐπαινεῖ πρόθυμα τὸ κάθε τί, ἔπρεπε νά μιλήσῃ μὲ περισσότερο ἐνθουσιασμὸ. Καί τώρα θυμοῦμαι—πῶς ὁ θαυμάσιος Ζηχαρίας Παπαντωνίου, ἔταν πρωτοφάνηκε αὐτὴ ἡ παράξενη μελέτη, ἔλεγε γελῶντας, πῶς ἔπρεπε νά μαζευτοῦν ὅλοι οἱ λόγιοι ἀπέξω ἀπὸ τὸ σπίτι τοῦ Παλαμᾶ καί νά φωνάζουν: «Πές το, Γέρο, πές το!», ὅπως, ἐκείνον τὸν καιρὸ, τὸ φώναζαν ἀπέξω οἱ διαδηλωτῆς ἀπὸ τοῦ Δεληγιάννη, ποῦ δυστροποῦσε νά χρεῖση κάποιον ὑποψήφιο.

Ἄλλῃ ἀπόδειξι πῶς ὁ κριτικὸς Παλαμᾶς δὲ θέλει ἢ φοβᾶται νά γράψῃ γιά μένα ἔτι τοῦ λέει ὁ νοῦς κ' ἡ καρδιά του, εἶνε κι' αὐτό. Ὅταν ἐτύπωσε ὁ ἴδιος τὸ ποίημα τῆς «Στέλλας Βιολάντη» στήν «Ἀσάλευτη Ζωή», ἔξωρ' ἀπὸ μερικὰ ἄλλα, ἀσήμαντα διορθώματα ποῦ τοῦκαμε, ἔλλαξε καί τὸ στίχο ποῦ ἔλεγε :

κ' ἔγεινα Μοῦσα ἴς ἓναν ποιητῆ

καί τοῦ ψιθύρισα νά σὲ ἀναστήσει,

καί τὸν ἔκαμ' ἔτσι :

καί τοῦ ψιθύρισα νά σὲ ἱστορήσει.

Τὸ «ἀναστήσει», βλέπετε, τοῦ φάνηκε ὕστερα πάρα πολὺ γιά μένα . . . Δὲν ἀνάστησα τάχα τὴ Στέλλα Βιολάντη; τὴν «ἱστορίσα» μοναχά, σὰ νά μὴν ἦταν πλάσμα δικό μου, δημιούργημα ἱκανὸ νά ἐμπνεύσῃ καί τὸν ἴδιο, παρὰ μιὰ ἀπλὴ ἱστορία ἢ μιὰ κοινὴ ζωγραφιά.

(*) Κι' αὐτὴ μὴ νομίζετε πῶς τὴν ἔγραψε αὐθόρμητα, ἀπὸ καθῆκον κριτικοῦ. Τὸν παρακάλεσάν τὰ «Παναθήναια» καί μάλιστα τὴν παράκληση τὴν διαβίβασα ἐγώ.—Γρ. Ξ.

(Γιατί τὸ ἱστορῶ ἢ ἱστορίζω, θὰ πῆ, καθὼς ξέρετε, καὶ ζῶ γράφω). Πρῶτα, στὴν ἀρχή, ἔγραψε σὰν ποιητὴς τὸ σωστό, δηλαδὴ τὸ σύμφωνο μὲ τὴν ψυχὴ του. Ἔπειτα, σὰν ἦλθε ἡ ὥρα νὰ τὸ τυπώσῃ, γιὰ νὰ μείνῃ, τὸ μετάνιωσε. Μπήκε στὴ μέση ὁ κριτικὸς καὶ τὸν ἔκαμε νὰ τὸ σβύσῃ, νὰ τᾶλλάξῃ, κι' ὅσο μποροῦσε; νὰ τὸ χαλάσῃ...

Ἔτσι ὥραϊα δίκαια, μοῦ φέρθηκε πάντα ὁ Παλαμάς, σὰν ποιητὴς καὶ σὰν ἄνθρωπος· κ' ἔτσι ἄσχημα, ἄδικο, σὰν κριτικὸς. Καὶ τὴν αἰτία τὴν ξέρουμε. Εἶν' ἐκεῖνη ποῦ εἶπα. Καὶ νὰ γινεὶ ξαναλέω πὼς ὁ Παλαμάς, σὰν κριτικὸς δὲν ἔχει τὴ δικαιοσύνη, τὴν εἰλικρίνεια καὶ τὴν ἀφοβία τῆ δικῆ μου. Φοβᾶται νὰ πῆ τὴν ἀλήθεια γιὰ μένα, μήπως δὲ συμφέρει, μήπως δὲν ταιριάζει. Νὰ τί δὲ φοβήθηκα ἐγὼ ποτὲ μοῦ: ταιριάζει δὲν ταιριάζει, συμφέρει δὲ συμφέρει, θὰ πῶ τὴν ἰδέα μου κι' ἄς χαλάσῃ ὁ κόσμος! Ἀποτέλεσμα: ἀπόμεινα μονάχος μου. Κανένα φιλολογικὸ κόμμα δὲ μὲ θεωρεῖ γιὰ δικό του. Κατάντησε ἀκόμα νὰ εἶνε μετρημένοι στὰ δάχτυλα κ' οἱ συνάδελφοι ποῦ μοῦ λένε μιὰ καλημέρα. Ἐένος γιὰ ἔλους, κλωμένος μὲ ἔλους. Μονάχος μου. Ναί· μ' αὐτὸ εἶνε καὶ μένα τὸ καύχημά μου, αὐτὸ εἶνε καὶ μένα τὸ μεγαλεῖός μου. Ἔ σεις, ἐνάρετοι, ποῦ σᾶς τριγυρίζουν ἔσοι πιστοὶ κι' ὅπου κάμετε, δὲ βρισκετε παρὰ φίλους; Ἔδῶ κυττάζετε, ἔς ἐμέ! Ἔπάρχει ΑΡΕΤΗ ἀνώτερη κ' ἀπὸ τῆ δικῆ σας; κ' ἔλῃ ἡ πείρα τοῦ κόσμου, ἔλῃ ἡ ἱστορία, μαρτυρεῖ πὼς τέτοια εἶνε ἡ Ἄρετή τῶν Ἀνθρώπων ἐκείνων, ποῦ ἀπομονώθηκαν ἀπὸ τοὺς ἄλλους καὶ τὰ χάλασαν μ' ἔλους, γιὰ νὰ τᾶχουν καλὰ μὲ τὸν ἑαυτὸ τους καὶ μὲ τὴ συνειδησή τους!

(Στῆλο φύλλο τελιώνει)

Γρ. ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΣΤΗ ΦΙΛΕΝΑΔΑ ΜΟΥ Μ.

Ἐρράντιζε τὰ δέντρα λεπτότατη βροχὴ
Καὶ χάνονταν στὸ βάθος ἡ ἀκροθαλασσιά
Σὰν ἦρθα γιὰ νὰ σ' εἶρω μὲ μιὰ βαρεῖα ψυχὴ

Ἦθελα στὸ πλευρό σου ν' ἀνοίξω τὴν καρδιά
Τι ὁ Πόνος; μοῦ ξυπνοῦσε μὲ μιὰ καινούργια ὄρμη,
Καλὴ μου φιλενάδα, μὲ τὴ γλυκεῖα λαλιά.

Νὰ μ' ἀνταμώσῃς βγῆρες, καὶ μῶψη χαρωπὴ
μοῦ πρόσφερες λουλούδια, καὶ μουῖωσες φιλιὰ
τόσα, ποῦ δειλιασμένη σιαμάτησα βουβῆ.

Ἄμεσα μου μιὰ ἀγάπη ἀνθίζει μυστικιά,
μοῦ εἶπες,—καὶ θελω κάποιος; μαζύ μου νὰ χαρῆ
Νὰ τραγοιδήσουμ' ἔλα, στοῦ κήπου τὴ δροσιά.

Κ' ἐγὼ τότες ἀρχίνησα—θυμᾶσαι;—μὲ φωνὴ
παράτονη, νὰ τραγουδῶ μὲ σένα, τὴ χαρὰ,
τὰ ὥραϊα νειάτα, τὴ γλυκεῖα καὶ μάταια ζωὴ

Κι' ἀκόμη καὶ τὸν Ἔρωτα μὲ τὰ χρυσὰ φτερά....

Μάρτης; 1913

ΜΥΡΤΙΩΤΙΣΣΑ

ΠΕΡΑ ΑΠΟ ΤΗ ΖΩΗ

9—

XXV

— Πάνω ἀπὸ τὰ ἀγκομαχητὰ τῶν ψυχικῶν ὀικειῶν χύνονται οἱ ἀφθονίαι τοῦ ἡλίου, μὰ τίποτε δὲν μποροῦν νὰ σκεπάσουν. Οἱ ἀφροὶ τινάζονται ψηλότερα, δίνοντας ὡς ἀν συμπεράσμα γιὰ ἔλα, τὴ σκοτεινὴ τους φιλοσοφία.

XXVΣ

Σὰν τί σπασμοί, σὰν τί μεθύσια, σὰν τί διαχύσεις τελετουργικῆς σᾶς ἔδωκαν στὸ φῶς, δλότρεμα λουλούδια, μὲ τίς ὑγρὲς τρεμάμενες στεφάνες; Γυρτὰ τὸ ἔνα στὸ ἄλλο, μοῦ δίνετε τὴν εἰκόνα τῶν μεγάλων ἐρωτικῶν παθῶν. Ὅσοι σᾶς εἶδαν καὶ σᾶς ἀγγίξαν μὲ ἀνοιχτὴ ψυχὴ, μοῦ εἶπαν πὼς μυρίζετε σὰν τὴ σάρκα εὐτυχισμένης γυναίκας. Ὡ νὰ μπορούσα κ' ἐγὼ νὰ σᾶς μυρίσω.

XXVII

— Ἀγωνίες μεγάλες, ποιὸς θὰ μπορέσει νὰ σᾶς δώσει σὲ χαρτί ἢ σὲ μάρμαρο; ποιὸς θὰ μπορέσει νὰ σᾶς ἀδράξῃ, ἀφοῦ ὅταν περνάτε κλείνουμε τὰ μάτια; Ὡ, δὲ σᾶς ἀντέχουμε. Ἀντικρύζοντας τὸ φῶς σας, τότε καταλαβαίνουμε πὼς εἶμαστε γιὰ ἐντυπώσεις μικρότερης ἔντασης. Τὸ πολὺ πολὺ γιὰ τίς φτηνοαγορασμένες χαρὲς.

XXVIII

Σὰν ἀτμός ἔλα, κυματιστὰ καὶ συγκινημένα καὶ τρεμάμενα. Ὁ κόσμος, ἀπέραντος σταθμὸς ἀναχωρητῶν.—Ποῦ πάτε στὴ χαμηλὴν ὥρα; Βραδυάζει. Δὲ φοβάστε τὴ νύχτα; Μείνετε κοντὰ μου... Ἀπλώνω τὸ χέρι,—ἔλα σὰν ἀτμός.—Χαίρετε, χαίρετε, ξαναλέω. Κι' ἀφίνω τὸ χέρι μου νὰ πέσει καὶ νὰ χαϊδέψῃ τὰ πάντα. Ἀνεξαρτημένη στὸ ψηλότερο σκαλί τῆς ζωῆς, βλέπω τὴν ἀτέλειωτη πομπὴ τῶν ἀναχωρητῶν κ' ἔνα δάκρυ κυλάει ἀπὸ τὰ μάτια μου. Γιὰ κείνους; Γιὰ μένα; Δὲν ξέρω γιὰ ποιόν.

XXIX

Ὀνειρεύτηκα μιὰ καμαρούλα παράμερη, μὲ τὰ τζάμια κατάντικρο στὴ θάλασσα, στὰ βουνὰ καὶ στὸν ἥλιο. Στὸ πεζούλι τοῦ παραθυριοῦ ν' ἀνθίζουν γεράνια, στὸ φράχτη τῆς χωματένιας ἀδλίτσας ν' ἀπαλογέρονε καλαμιές καὶ μέσα στὴ σιγαλιὰ τῆς κάμαρας νὰ φτερουγίζει ὁ ἔρωτας. Φωνὴ ἀνθρώπων νὰ μὴ φτάνει ἐκεῖ. Στὰς κόρφους τοῦ γαλάζιου καὶ τοῦ ἀπέραντου νὰ ξετυλίγεται τὸ μυστικὸ μας. Οἱ ψυχὲς μας νὰ μιλῶν ἑλαφρά, σὰν πνοὴ ἀγερικοῦ. Τὶς νύχτες ἕνας λύχνος